

ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ ЧИНУ СВЯТОГО ВАСИЛЯ ВЕЛИКОГО У ЛИТВИ У НАУКОВІЙ ТА ГРОМАДСЬКО- КУЛЬТУРНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ АЛДОНИ ВАСІЛЯУСКЕНЕ

7 жовтня 2014 р. у Дзеркальній залі Львівського національного університету імені Івана Франка відбулась презентація книги “Студія Василя Зінька “Сестра Рафаїла”: історико-бібліографічний контекст, наукові коментарі і богословська термінологія”. Видання презентували його укладач, литовський історик, викладач Вільнюського та Шяуляйського університетів, президент Асоціації істориків Литви і України д-р Алдона Васіляускене та науковий редактор, директор Наукової бібліотеки Львівського університету Василь Кметь.

Презентована книга присвячена дослідженню відомого історика Церкви, релігієзнавця та педагога, ліценціата канонічного права, місіонера Львівського Святооунфріївського монастиря о. Василя Зінька (1922–2008) про черницю греко-католицького Згромадження Сестер Служебниць Непорочної Діви Марії Рафаїлу Ванду Римкевичюте (1896–1981), доньку литовця Александраса Римкевичюса та українки Марусі Білівської.

А. Васіляускене відзначила, що спершу планувала лише перекласти “Сестру Рафаїлу” о. Василя Зінька литовською мовою з метою “*зацікавити литовського читача постаттю їхньої непересічної землячки, життя якої є прикладом служіння українському народові*”. Проте результатом підготовки докладних коментарів до тексту праці стала ціла монографія, яка складається з двох частин: перекладу “Сестри Рафаїли” литовською мовою з коментарями А. Васіляускене та характеристики життєпису та діяльності о. Василя Зінька її ж авторства.

Настоятель Вільнюського монастиря Святого Йосафата о. Павло Яхимець відзначив, що презентоване видання “*найкраще назвати енциклопедією, яка відкриває для читача досі непізнаний світ монашого життя, історію розвитку Василіанського чину та спільні точки дотику розвитку культур латвійців і українців*”.

На енциклопедичності книги “Студія Василя Зінька “Сестра Рафаїла”: історико-бібліографічний контекст, наукові коментарі і богословська термінологія” наголошує і В. Кметь:

Первісне україномовне видання книги про Сестру Рафаїлу і презентована литовськомовна монографія мають спільні визначальні ознаки – доступність і простоту викладу. Однак монографія литовською мовою із задуманого академічного підручника переросла у своєрідну енциклопедію для литовців, які прагнуть ближче пізнати українську культуру¹.

¹ Доктор Алдона Васіляускене презентувала в Університеті нове наукове дослідження // Режим доступу: <http://lnu.edu.ua/index.php?q=information&new=1423> [10.10.2014].

А. Васіляускене – одна з провідних постатей у розвитку українсько-литовських наукових зв'язків на сучасному етапі. Вона відома у науковому світі як дослідниця історії Другого Литовського статуту², а захопленість історією Чину Святого Василя Великого (ЧСВВ) виникла у неї під впливом ґрунтовного вивчення архівних матеріалів. З другої половини 1990-х років А. Васіляускене розгорнула активну наукову та громадсько-культурну діяльність щодо популяризації литовського етапу історії ЧСВВ як у Литві, так і в Україні. Внаслідок багаторічної наукової діяльності й опрацювання архівних фондів низки країн, вона написала більше двох десятків наукових праць³ та 175 публіцистичних публікацій з історії та сучасного стану ЧСВВ. Тематика історико-релігійних досліджень ученої – багатовекторна. Зокрема, вона охоплює як історію становлення ЧСВВ на литовських землях, так і діяльність отців василіян у сучасній Литві. Відзначимо також, що дослідниця є автором наукових публікацій і про співробітників

² *Паядайте-Васіляускене А.-В.* Кириличні списки Другого Литовського статуту: палеографія, хронологія, кодикологія / Алдона-Владіслава Паядайте-Васіляускене. Львів, 2004.

³ *Васіляускене А.* Дослідження Берестейської унії та Греко-католицької Церкви у Литовській Католицькій Науковій Академії. LKMA *Metraštis*. Vilnius, 1998. Т. 12 / Алдона Васіляускене // Український гуманітарний огляд (Національний університет “Кієво-Могилянська Академія”). Київ, 1999. Вип. 2. С. 273–279; *Її ж.* Душпастирське служіння чину Святого Василя Великого у Литві / Алдона Васіляускене // Добромильська реформа і відродження української церкви: доповіді та матеріали учасників Міжнародної наукової конференції, присвяченої 120-літній річниці початку Добромильської реформи Василянського Чину Св. Йосафата і 100-літній річниці перенесення василіянського новіціату з Добромиля у Крехів. Львів, 2003. С. 26–41; *Її ж.* Отраження деятельности украинцев в периодике Литвы / Алдона Васіляускене // Матеріали міжнародної конференції “Национальные меньшинства в период становления гражданского общества”. Вильнюс, 2003. С. 258–288; 330–331; *Її ж.* Акценти наукових і культурних зв'язків отців василіян і литовці / Алдона Васіляускене // Світло (Канада). 2003. Ч. 3. С. 106; *Її ж.* Наукові конференції та дослідження з історії Василянського чину в Литві / Алдона Васіляускене // Ковчег: наук. зб. із церковної історії. Львів, 2003. Чис. 4: Еклезіяльна й національна ідентичність греко-католиків Центрально-Східної Європи. С. 329–331; *Її ж.* Кардинал Йосиф Сліпий (1892–1984): огляд зв'язків з членами Академії наук католиків-литовців / Алдона Васіляускене // Науковий вісник Чернівецького університету. 2005. Вип. 272: Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини. С. 138–143; *Її ж.* Цикл конференцій “Чин Св. Василя Великого” в контексті міждержавних зв'язків / Алдона Васіляускене // Історія релігій в Україні: науковий щорічник. Львів, 2006. Кн. 2. С. 296–301; *Її ж.* Відомості “Литовсько-Українського товариства”: внесок до литовської культури / Алдона Васіляускене // Вісник Львівського університету. Серія книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології. 2007. Вип. 1. С. 95–105; *Її ж.* Чин Св. Василя Великого: поширення історії / Алдона Васіляускене // Матеріали VI Міжнародного конгресу українців. Історія. Політологія. Київ, 2008. Кн. 3. Ч. 1. С. 373–389; *Її ж.* Слуга Божий архієпископ Мечислав Рейніс і блаженний Климентій Шептицький: мученики Владимирського централа / Алдона Васіляускене // Історія релігій в Україні: науковий щорічник. Львів, 2011. Кн. 1. С. 559–579; *Її ж.* Монахи василіяни в Литві: історія крізь віки / Алдона Васіляускене // Україна і Ватикан: до і після Другого Ватиканського собору: наук. зб. Київ, 2013. С. 157–170; та ін.

Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича та викладачів Львівського
 ої ³ããñèðàòò, ÿê³ çàèì àð òññü ³ñòì ð³ò³ × ÑÃÃ⁴.

Історія ЧСВВ у Литві сягає углиб віків. Наукова цінність та важливість дослідження цієї теми є очевидною, адже, на підставі аналізу історіографії та джерел, дає можливість з'ясувати причини зародження ордену та складний процес його становлення в умовах суспільно-політичного життя Великого князівства Литовського у складі Речі Посполитої. Особливе значення для церковної історіографії має повернення провідної ролі у діяльності ЧСВВ двох видатних церковних діячів – уніатського митрополита (1613–1637) Йосифа Вельямина Рутського та архієпископа Полоцького, священомученика Йосафата Кунцевича⁵. Життя цих церковних діячів свого часу було пов'язане з етнічними литовськими землями. Так, уродженець Волині Йосафат Кунцевич став одним з ініціаторів відродження чернечого життя у монастирі Пресвятої Трійці у Вільні (нинішній Вільнюс). У 1617 р. Йосиф Вельямин Рутський (разом із Йосафатом Кунцевичем) у своєму родовому помісті Рута (неподалік Вільна) об'єднав п'ять перших василіянських монастирів із таких міст, як Вільно, Битень, Жировці, Новогрудок та Мінськ у Конгрегацію Пресвятої Трійці.

Зазначимо, що ці реформатори ЧСВВ провели докорінну реформу монашого чину згідно з традицією Східної Церкви. В її основу було покладено засади Христової віри через набуття ченцями досконалості завдяки освіті. Йосиф Вельямин Рутський та Йосафат Кунцевич добре розуміли, що без структурного впорядкування чернечого життя, а точніше монаших правил, постійного вишколу та вивчення історії Церкви у ЧСВВ не буде майбутнього. Вони діяли стратегічно й у таких напрямках тогочасного суспільно-церковного життя, як місійна проповідь та організація видавничо-друкарської справи. Наголосимо, що василіянський монастир Пресвятої Трійці у Вільні після реформи ЧСВВ став центром українського та білоруського письменства і книгодрукування⁶. Як результат високого інтелектуального розвитку та результатів діяльності отців василіян, король Речі Посполитої Владислав IV у першій третині XVII ст. постановив, “щоб Київський митрополит єпископами східного обряду призначав тільки монахів-василіян”⁷.

⁴ *Васіляускене А.* Монографія приятеля Литви. Надрукована монографія Петра Шкраб'юка про важливий для католиків монастир Східного (греко-католицького) обряду в Україні / Алдона Васіляускене // Моккело Летува (Наукова Литва). 2005. 24 березня – 6 квітня. № 6. С. 16; Васіляускене А. Друг литовців доц. д-р Богдан Якимович і його нова книга / Алдона Васіляускене // Летувос айдає (Луна Литви). 2007. 9 травня. № 103. С. 7; 10 травня. № 104. С. 7.

⁵ Докладніше див.: *Авраменко А.* Церква Святої Трійці у Вільні на тлі історії українців Литви / А. Авраменко. Київ, 1994. 74 с.

⁶ Докладніше див.: *Ісаєвич Я.* Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми / Ярослав Ісаєвич. Львів, 2002.

⁷ *Васіляускене А.* Відображення діяльності українців у періодиці Литви / Алдона Васіляускене // Матеріали Міжнародної конференції “Національні меншини в період становлення громадянського суспільства”. Вільнюс, 2003. С. 264.

В історії ЧСВВ у Литві А. Василяускене особливо виокремлює 1743 р. – як початок успішного розвитку отців василіян до першого поділу Речі Посполитої. Саме тоді на капітулі у Дубні в один орден були з'єднані Василіянська конгрегація Святої Діви Марії Покровительки з Польщі та конгрегація Пресвятої Трійці. Таке об'єднання принесло позитивні результати душпастирської та видавничо-друкарської діяльності, зумовивши високий рівень розвитку національно-релігійного життя вірян.

З середини XVIII ст. головним центром отців василіян у Литві стало містечко Базіліонай (з лит. – “Василіяни”, первісна назва поселення – “Падубіси” – від ріки Дубіса у Жемайтії) в адміністративному окрузі Шауляй. Так, у 1748 р. до цього містечка ченців-василіян запросили бояри Бейнори. Через декілька років тут було засновано монастир (1754) та школу (1773), зведено дерев'яну церкву Святого Василя Великого (вона діє й досі). З часом школа м. Базіліонай стала відомою, завдяки новітнім на той час навчальним методикам отців василіян: відмові від биття учнів, призначенні серед них префекта, який мав керувати іншими, великій увазі до практичного застосування знань та вивчення природничих і гуманітарних наук, іноземних мов.

У статті “Душпастирське Служіння Чину Святого Василя Великого у Литві” А. Василяускене зазначає, що на початку XIX ст. у східній і південній провінціях Литви василіянських монастирів було близько ста, отці василіяни мали 12 новіціатів, 10 пансіонів для дівчат і 14 шкіл для хлопців⁸. На той час, за твердженням дослідниці, василіяни досягли високого рівня у душпастирстві, навчанні молоді та видавничо-друкарській справі. Просвітницька база ордену була чи не найкращою у вказаних провінціях Литви. Проте входження литовських земель, після поділів Речі Посполитої кінця XVIII ст., до складу Російської імперії стало чорною сторінкою в історії ЧСВВ. У 1839 р., з ліквідацією Греко-Католицької Церкви, влада імперії перервала його успішний розвиток.

Вивчення історії ЧСВВ у Литві стало можливим завдяки демократичним процесам, які відбулися і тривають нині у цій балтійській країні. Литовські вчені-історики, за підтримки духовенства, отримали вільний доступ до архівних фондів, що сприяло об'єктивним дослідженням теми.

Значним поштовхом для популяризації у Литві історії ЧСВВ стала міжнародна конгрегація у Вільнюсі з нагоди 400-річчя Берестейської унії, на яку з'їхались учені з різних країн світу. Там чи не вперше прозвучала згадка про історичні корені отців василіян у Литві. Наприкінці 2000 р., з ініціативи української громади, створено Асоціацію литовсько-українських істориків, яку очолила А. Василяускене. Важливим чинником для релігійного життя українців слугував приїзд на парафію Пресвятої Трійці священника-василіянина о. Павла Яхимця з двома ченцями. Незабаром Івано-Франківський ординарій, єпископ Софрон Дмитерко освятив церкву Пресвятої Трійці. Відродження цього прадавнього

⁸ *Василяускене А.* Душпастирське Служіння Чину Святого Василя Великого у Литві... С. 30–32.

центру українсько-білоруського духовного життя відбулось, зокрема, завдяки підтримці тодішньої литовської влади як місцевого, так і на загальнодержавного рівнів. Так, участь у богослужінні у церкві Пресвятої Трійці на пошану пам'яті святого Йосафата Кунцевича узяв голова парламенту Литви Вітаутас Ландсбергис.

А. Василяускене була організатором Першої міжнародної наукової конференції циклу “Чин Святого Василя Великого” “Василяни в Литві та Україні” (листопад 2001 р.), а також співорганізатором наступних десяти міжнародних конференцій із цього циклу. Перша конференція була приурочена поверненню Церкви Пресвятої Трійці у Вільнюсі отцям василянам. Упродовж двох днів представники ЧСВВ з України, Литви, Польщі та Італії виголосили більше десятка доповідей, присвячених історії та сучасності ордену. Історія проведення конференцій циклу “Чин Святого Василя Великого” виглядає так:

I) “Василяни в Литві і Україні” (8–10 листопада 2001 р., Литва: Шауляй, Базіліонай, Вільнюс): 13 доповідей;

II) “Чин Святого Василя Великого: Добромильська реформа і відродження української церкви” (15–17 травня 2003 р., Україна: Львів, Крехів, Добромиль): 15 доповідей;

III) “Чин Святого Василя Великого: освітня діяльність” (18–21 вересня 2003 р., Литва: Базіліонай): 16 доповідей;

IV) “Чин Святого Василя Великого: василяни на Волині” (29–30 листопада 2003 р., Україна: Володимир-Волинський): 4 доповіді;

V) “Чин Святого Василя Великого: історія і дослідження” (11–13 листопада 2004 р., Литва: Шауляй, Вільнюс): 11 доповідей;

VI) “Чин Святого Василя Великого: історія і освітня діяльність” (12–14 травня 2005 р., Україна: Брюховичі, Бучач): 19 доповідей;

VII) “Литовці і українці: історично-культурні зв'язки” (10–12 листопада 2006 р., Литва: Шауляй, Базіліонай, Вільнюс): 15 доповідей;

VIII) “Чин Святого Василя Великого: Лаврівський монастир Святого Онуфрія” (27–28 липня 2007 р., Україна: Старий Самбір, Лаврів): 7 доповідей;

IX) “Чин Святого Василя Великого: 260 років культурної діяльності оо. Василян в Базіліонай” (9–11 жовтня 2009 р., Литва: Базіліонай): 8 доповідей;

X) “Чин Святого Василя Великого в історії Церкви” (6–8 жовтня 2011 р., Україна: Луцьк): 23 доповіді;

XI) “Чин Святого Василя Великого: із народу – народів” (8–10 листопада 2014 р., Литва: Вільнюс, Шауляй, Базіліонай): 12 доповідей⁹.

⁹ Василяускене А. Монахи василяни в Литві: історія кризь віки... С. 170; XI Міжнародна наукова конференція “Чин Святого Василя Великого: із народу – народів”, присвячена 500-му ювілею Церкви Пресвятої Трійці у Вільнюсі (програма).

Кожну із конференцій А. Васіляускене популяризувала у ЗМІ (як українських, так і литовським) завдяки їхнім оглядам. Наприклад:

18–21 вересня 2003 р. у містечку Базіліонай, що у Шяуляйському районі, відбувалася Наукова-практична Конференція “Чин Святого Василя Великого: просвітницька діяльність”, присвячена 230-річному ювілеєві Базіліонайської середньої школи. Перша Конференція відбувалася 8–11 листопада 2001 р. у Литві (м. Шяуляй, Базіліонай і Вільнюс), друга – в Україні (Львів, Крехів і Доброміль), а третя – знову у Литві. Інтенсивну працю III-ої Конференцію змінила широка культурна програма, зміцнювала служба Божа, яка щодня відправлялася у храмі Святого Георгія в Шяуляй, а в неділю – урочиста Служба Божа за участю єпископа Шяуляйського Єугеніюса Бартуліса, канцлера Ремігіюса Чекавічюса та місцевого пароха Йорданаса Урбонаса була відправлена в Храм Святого Василя Великого, що в самому м. Базіліонай.

Порівнюючи цю Конференцію з попередньою, обов’язково варто зауважити та втішитися тим, що Конференція дістала увагу із середовища Президента та Уряду Литовської Республіки. Тішить і те, що Конференцію пошанувало своєю увагою і Посольство України в Литовській Республіці, нею зацікавився і Почесний консулат Литовської Республіки у Львові. У Конференції прийняв участь самий старший керівник Української Провінції оо. Василян – протоігумен о. Йосиф Будай, а також студенти Василянського Інституту Філософсько-теологічних студій ім. Митрополита Вельямина Рутського із України. Цікавий момент – на Конференцію прибув японець, який зацікавився Чинем Святого Василя Великого, і у цей час він поглиблює знання про міжнародні і міжетнічні стосунки у Литві. Ще один рідкісний момент у історії організації конференцій – було надруковано спеціальне видання, 8-сторінкова газета “Монахи Василяни і Базіліонай (василяни – з лит.)”. Ця газета була додатком до тижневика у Шяуляйському районі “*Mūsų dienos*” (“Наші дні”).

[...] Подамо статистику – кількість прочитаних за два дні праці Конференції повідомлень (у третій день провадилася екскурсія, а у четвертий – урочиста Служба Божа та “круглий стіл”). У час Конференції прочитано 16 повідомлень. Із них 8 прочитали представники із Литви, а 8 – із України. 8 повідомлень готували миряни, а інші 8 – отці й брати Василяни (6), сестра монашка (1) і литовець клерик (1). Із 16 – 5 повідомлень із Шяуляйського краю: 3 – із Базіліонайської середньої школи, один із Шяуляйського Університету, і один – із Центру Катехетики Шяуляйського району. Із усіх 16 повідомлень 4 були прочитані жінками. До праці Конференції приєдналися молоді сили – це свідчить, що одна із цілей I-ої конференції – якомога ширше пропагувати Чин Святого Василя Великого і для дослідження його історії запросити молоде поповнення – починає втілюватися у життя.

Повідомлення були прочитані на мові оригіналу. Всі тексти повідомлень, вчасно представлені організаційному комітетові, були перекладені на литовську та українську мови і, читаючи повідомлення, переклад висвітлювався на екрані. Для тих, хто вчасно не встиг, повідомлення перекладалися безпосередньо, і над тим працювали перекладачі бр. Натанайл Штурмак ЧСВВ та Василь Капкан. Така праця зайняла значно більше часу, порівнюючи з попередніми повідомленнями. [...]

Д-р Алдона Васіляускене, Центр релігійних студій і досліджень Вільнюського університету¹⁰.

Головними напрямками конференцій циклу “Чин Святого Василія Великого” були різноманітні наукові та культурні заходи. До надбань конференцій належить і облаштування виставок книжково-журнальної продукції. На них, зокрема, репрезентовано широкий спектр василіянської літератури видавництва “Місіонер”, а також видання Львівського національного університету імені Івана Франка (екземпляри цих видань передають до бібліотек Шауляйського університету та монастиря отців василіян у Вільнюсі). Особлива увага організаторів конференцій спрямована на культурне насичення: виставки, екскурсії, концерти тощо. З огляду на це, згадаємо про організацію документально-архівної релігійної виставки стародавніх богослужбових книг у приміщенні середньої школи м. Базіліонай. Варто відзначити великі зусилля і наполегливу працю у розвитку культурно-наукових, просвітницько-релігійних зв'язків між Литвою та Україною учителів цієї школи.

Загалом, А. Васіляускене та Литовська католицька наукова академія, яку вона очолює, своїми науковими працями та міжнародними конференціями зробила вагомий внесок у розвиток історії Василіянського Чину та україністики загалом.

Багатолітня спільна діяльність представників релігійних та наукових установ України і Литви принесла важливі результати щодо василіянської історіографії. Такого комплексного науково-пізнавального підходу до історії Василіянського Чину не було у жодній із країн Європи, хоча василіянська чернеча спільнота має історичні корені у багатьох країнах світу. Поширення інформації про ЧСВВ привернуло значну увагу балтійських країн не лише до УГКЦ, а й усієї історії українського народу. Унаслідок цього підписано низку договорів між науковими установами України та Литви, які принесли позитивні результати спільної діяльності. Щорічно відбуваються культурно-мистецькі та наукові обміни між навчальними закладами, релігійними установами.

У 2017 р. Василіянський Чин відзначатиме 400-літній ювілей, до якого потрібно належно підготуватися, продумати та втілити наукове висвітлення діяльності ЧСВВ, який у ХХ ст., за висловлюванням історика Церкви, видатного василіянина о. Йосафата Скрутеня, “до своєї міри зрісся з життям та історією цілої Української церкви”¹¹.

Мар'ян ЛОЗИНСЬКИЙ

¹⁰ Українська Греко-Католицька Церква. Василіянський монастир Св. Йосафата і Церква Пресвятої Трійці у місті Вільнюсі // Режим доступу: <http://cerkvaptv.wix.com/home#!-/c245v> [10.10.2014].

¹¹ *Скрутень Й.* (ЧСВВ). Бібліотека Львівських оо. Василіян / о. Йосафат Скрутень (ЧСВВ) // Записки ЧСВВ. Жовква, 1924. Т. I. С. 6.